UDK 81'373.612:81'42
Mira Krajnc Ivič
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
mira.krajnc@um.si

KOHEZIVNO-KONEKTORSKA SREDSTVA V BESEDILIH, NASTALIH V PREDVOLILNIH OBDOBJIH

Semiotika razume besedilo kot sestavljeni znak, raziskovan s semantičnega, skladenjskega in pragmatičnega vidika. Slednji vključuje jezikovnega uporabnika, saj le njemu označevalec evocira označenca in obratno. To je smiselno upoštevati tudi pri analizi kohezivno-konektorskih jezikovnih sredstvih kot jezikovnih znakih, ki tvorijo besedilo in kažejo vibriranje jezika s prostorom, časom in človekom.

Ključne besede: besedilo, diskurz, besedilnost, koneksija, kohezivnost

According to semiotics, a text is a complex linguistic sign examined from semantic, syntactic, and pragmatic points of view. The latter includes the language user, as (s)he is the only one to whom the signifier evokes the signified and vice versa. This should also be taken into consideration in the analysis of cohesive-connective language devices as simple signs that structure a text and show vibrations of language with time, space, and man.

Keywords: text, discourse, textuality, connectivity, cohesion

0 Uvod[1]

Prvi namen prispevka je najti mesto znotraj jezikovnega sistema ne le besedilu kot samostojni jezikovnosistemski enoti, ampak enako storiti tudi za diskurz kot zbirki besedil, osnovani na temelju v družbi več ali manj sprejetega in sprejemljivega vedenja ter posameznikovih izkušenj. Opredelitve besedila – način njihovega združevanja je povzet po Gansel, Jürgens – in diskurza so zato navedene le na kratko. Preglednejša in obsežnejša predstavitev bi terjala samostojni prispevek.

Drugi namen prispevka je povezan z v naslovu izraženo tematiko. Ta naj bi pokazala, da je pri jezikoslovnem raziskovanju besedilnosti nujno treba opustiti tradicijo analiziranja nekega besedila v smislu ločevanja med kohezivnostjo, koherentnostjo in koneksijo, kar je v tuji besediloslovni literaturi že sprejeto, in povezati vse tri vidike razumevanja besedila.

1 Besedilo

»Nič posebej nenavadnega ni, da ne obstaja enotno pojmovanje besedila znotraj besediloslovja, saj bi tako pojmovanje – nujno selektivno in omejevalno – besedila, na katerega bi se lahko zanesli, pomenilo izključitev nekaterih vidikov in s tem mo-

[1] Prispevek je nastal v okviru programske skupine P6-0156 *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*.

žnosti dostopanja od fenomenov, ki tvorijo 'besedilo'« (Spitzmüller, Warnke 2011: 22). Sicer pa je tako stanje značilno tudi za druge jezikovne entitete, npr. beseda, stavek.[2]

Kaj je omogočilo prehod od stavka k besedilu? Kako lahko skupinimo opredelitve besedila? Je besedilo neodvisna jezikovnosistemska enota, kot to nakazuje inkluzivno zaporedje [besedilo [stavek, poved [beseda, leksem [morfem [fonem/grafem]]]]]? Prehod od stavka k raziskovanju besedila je omogočilo dejstvo, da pomeni relacij rezultirajo v kontekstu. Pri tem je kot največji možni kontekst mišljen jezikovni sistem. To pomeni, da je besedilo treba razumeti kot jezikovni znak.

1.1 Besedilo kot znak

Po Saussurju je »jezik sistem razločevalnih znakov, ki ustrezajo raznovrstnim idejam« (1997: 22), konceptom. Znak je torej dvodelni: *označenec* (vsebina znaka, koncept) in *označevalec* (oblika, slušna podoba), pri čemer »sta oba dela znaka enako psihične narave« (Saussure 1997: 26). Razmerje med označencem in označevalcem je poljubno ali arbitrarno, vendar pa 1) glede na mesto na premici[3] izbran označevalec evocira nujno le točno določen označenec[4] in 2) linearna narava jezikovnega znaka ni vezana le na trenutni komunikacijski položaj, torej trenutno govorno verigo, temveč je jezik kot družbena institucija 'zakoličen',[5] zavezan k ohranjanju vzpostavljenega razmerja med označencem in označevalcem, Saussure (1997: 92) govori o nespremenljivosti in načelu kontinuiranosti, ki opravlja svobodo. Za jezikovni znak veljavni načeli arbitrarnosti in načelo linearne narave označevalca (Saussure 1997: 83) sta podlaga relacijskemu in funkcijskemu značaju znaka. Kot velja za jezikovni označevalec, da »ni telesni, ne vzpostavlja ga materialna substanca, temveč edinole razlike, ki njegovo slušno podobo ločujejo od vseh drugih« (Saussure 1997: 133), tako velja tudi za konceptualni del jezikovnega znaka. Za ponazoritev Virk (2008:19) navaja primer *Drži, Janez se v modri obleki poti.* Dani leksemi »tako kot šahovske figure v trenutnem položaju na šahovnici – v konkretni izjavi dobijo vrednost šele, če poznamo njihovo medsebojno razmerje. To razmerje se poruši, že če zamenjamo vrstni red besed: *Modri Janez se v obleki drži poti*.« (p. t.)

Za opredelitev besedila kot jezikovnega znaka je pomembno, da je treba »prvine vsakega jezika določiti z razmerji do drugih prvin iste ravnine preučevanega jezika« (Golden 2001: 84), zato dejstvo, pomembno za razlikovanje med leksemi kot preprostimi jezikovnimi znaki, ki so bodisi simetrični, tj. enopomenski (Vidovič Muha 2000: 18), bodisi asimetrični, tj. večpomenski: »… izraz leksem ustreza več med seboj povezanim pomenom« (Vidovič Muha 2000: 19), ni toliko pomembno, naslovnik namreč, tako Attardo (2001: 16), potrebuje od 100 do 350 milisekund, da

[2] »Skladenjske enote so entitete, s katerimi so ukvarja in jih analizira skladnja. Pogosto imenovane tudi »izrazi«, »izrazje« nekega jezika. K temu pa sodijo stavki v enaki meri kot besedne zveze, glagoli itd., prav vse, kar je lahko predmet skladenjskih raziskav.« (Spitzmüller, Warnke 2011: 18).

[3] Označevalcem je »na voljo edinole časovna premica; tvorijo verigo« (Saussure 1997: 84).

[4] Glej dalje o večpomenskosti leksema.

[5] »[A]rbitrarna konvencija, zaradi katere je izbira svobodna, in čas, zaradi katerega je izbira zakoličena« Saussure (1997: 88).

aktivira vse pomene določenega leksema, ter da kontekstualno neustrezni pomeni nikoli ne prestopijo praga zavesti. To pomeni, da leksem kot prototipični preprosti jezikovni znak,[6] kot celota, ostaja v posameznikovem spominu, medtem ko besedilo kot sestavljeni jezikovni znak nastaja v vsakokratnem komunikacijskem položaju (Gansel, Jürgens 2007: 18).

Čeprav je Saussure iz razlage jezikovnega znaka izključil subjekt z utemeljitvijo, da »tisti, ki je bil zraven pri celi partiji, nima niti najmanjše prednosti pred radovednežem, ki si je prišel ogledat stanje igre v kritičnem trenutku« (1997: 103), znak kaj predstavlja le komu, tj. jezikovnemu uporabniku.[7] Tako jezikovni znak po Bühlerju istočasno predstavlja objekte in situacije, odvisen je od tvorca in izraža njegovo doživljanje predstavljenega, hkrati pa je poziv naslovniku (Nuyts 1992: 42). Zato Gansel in Jürgens (2007: 21) besedilo opredelita kot jezikovni znak skladno z Bühlerjevim razumevanjem znaka, in sicer je besedilo glede na tvorca opazovano v svoji materialni manifestaciji, z vidika objekta je besedilo lahko indeks, ikona ali simbol, z vidika interpreta pa pri besedilu lahko opazujemo učinkovanje besedila na interpretovo zavest. Avtorja nadalje ugotavljata, da je besedilo kot zapleteni znak tvorjen iz preprostih znakov, pri čemer pa pomen tega zapletenega znaka ne moremo razumeti le kot vsoto vseh pomenov v besedilo vključenih preprostih znakov. Zveza med izrazno podobo besedila/znaka in vsebino, pomenom besedila je ustaljena preko pravil vezanja jezikovnih znakov v besedilo,[8] saj ta pravila obstajajo v vsakem jeziku (Gansel, Jürgens 2007: 21–22).[9]

Besedilo kot sestavljeni znak prihaja v stik z drugimi znaki, mišljeno je tudi medsebojno učinkovanje različnih znakovnih sistemov, npr. med besedilom kot eno vrsto znaka in sliko, glasbo … kot drugo vrsto znaka (p. t.). To potrjuje, da je za razumevanje besedila nujno vključiti zunajjezikovne in znotrajjezikovne dejavnike.

1.2 Besedilo s strukturno-slovničnega vidika

Kot prve so se pojavile opredelitve besedila s strukturno-slovničnega vidika (besedilna slovnica). Besedilo je bilo razumljeno kot preko roba stavka segajoča, transfrastična celota (npr. Krevs 1997: 177–86), npr. poved kot najmanjša enota besedila, besedilo »označuje omejeno zaporedje jezikovnih znakov« (Brinker 1985: 17). Tak pristop k raziskovanju besedila implicira, da je besedilo le obsežnejša strukturna enota kot stavčna poved, zato je bilo treba najti pravila, na temelju katerih so stavki medsebojno povezani. Pomembno vlogo imajo besedilotvorna, kohezivna, zlasti zaimenska sredstva, bistveni pogoj je identičnost nanašalnice s sonanašalnico. Besedilo je po Harwegu, navaja ga tudi Korošec (1998: 173–74), nepretrgano zaporedje zaimenskih verig temeljnih jezikovnih enot (Gansel, Jürgens 2007: 37). A ta opredelitev ni zmogla

[6] Ostanimo pri poenostavitvi, da nam »znak« še vedno pomeni kar besedo (Golden 2001: 10).

[7] »Nichts ist ein Zeichen, wenn es nicht als ein Zeichen interpretiert wird.« (Gansel, Jürgens 2007: 20). Jezikovni znak ima torej praktično, predstavitveno vrednost, saj nadomešča ali iz enega znakovnega sistema pretvarja v drugega tisti del dejanskosti, o katerem teče beseda.

[8] Pravila vezanja jezikovnih znakov v večjo jezikovno entiteto niso edina, ki vplivajo na smisel besedila.

[9] V razlikovanju med pomenom in smislom ugotovimo, da le smisel referira na neko realno danost, medtem ko pomen nima realnega korelata (Žele 2010: 128).

pojasniti primerov kot: *Takrat sem videl prijatelja, ki je umrl*, saj to pojasni analiza tematske zgradbe besedila, ki pa je povezana s semantičnim vidikom besedila.

1.3 Besedilo s semantičnega vidika

Besedilo kot neodvisna jezikovnosistemska entiteta ni relevantno zato, ker predstavlja slovnično opisljivo kvantitativno razširitev stavka (Spitzmüller, Warnke 2011: 19–20), ampak ker poleg skladenjskih kohezivnih pogojev deluje kot semantična, pomenska enota v sistemsko-funkcijskem jezikoslovju (Halliday, Hasan; Bizjak 2005: 58; Žele 2010).

Znano je, da Halliday specifična pomenska razmerja v besedilu imenuje besedilnost ('texture' /Halliday 1994: 334/), ki jo predpostavljajo povezovanja jezikovnih elementov preko nanašanjske identičnosti, postopkov leksikalnega nadomeščanja, kombinacije izrekov, saj je interpretacija nekega elementa v »diskurzu« odvisna od drugega. Spitzmüller, Warnke (2011: 21) ugotavljata, da je z več vidikov zavajajoče, ker Halliday in Hasan govorita o diskurzu in ne o besedilu. Prvi vidik je, da jima diskurz ne pomeni preko besedila segajoče strukture, drugi pa, da pri govorjenju o koheziji ne mislita na slovnično konsistenco (snov) besedila, temveč na to, kar sicer razumemo pod pojmom koherenca. Sicer pa je sodobno besediloslovje povsem opustilo razlikovanje med kohezijo in koherenco (p. t.).

S semantičnega vidika[10] so za besedilo pomembni t. i. isotopična veriga, členitev po aktualnosti in razmerja med propozicijami. Besedilo je tako sestav od 1 do n isotopičnih nivojev, njihovo število pa je odvisno od števila v besedilu prevladujočih značilnosti. Členitev po aktualnosti se izkaže kot temeljno področje funkcijske slovnice in odpravlja nejasnosti v razumevanju termina tema, ki je komunikacijsko konstitutiven predmet (govora), o katerem je v besedilu, delu besedila, diskurzu, delu diskurza neprekinjeno govora. Nadalje je besedilo s semantičnega vidika propozicijska celota oz. celota propozicij in njihovih medsebojnih logično-pomenskih razmerij.[11]

Tako je besedilo s semantičnega vidika opredeljeno kot le tisto zaporedje stavkov, ki oblikujejo makro zgradbo – ta predstavlja globalni pomen besedila – in/ali kot urejen skup propozicij, ki so preko tematske besedilne baze medsebojno povezane s pomočjo logično-semantičnih razmerij. Kot ugotavljata Gansel in Jürgens, je tematskost nedvomno kriterij besedilnosti, a je kljub temu, da atematska besedila ne obstajajo, Beaugrande in Dressler ne omenjata.

1.4 Besedilo s komunikacijsko-pragmatičnega vidika

Kunst Gnamuš (1995: 17) navaja, da je pomembna naloga teorije komuniciranja[12] pojasniti hkratno delovanje jezika kot komunikacijskega sredstva in kot kognitivno-

[10] Povzeto po Gansel, Jürgens 2007: 42–48.

[11] Vprašanje propozicije in medpropozicijskih razmerji je v zadnjem času pomembno besediloslovno vprašanje tudi pri nas (npr. Žele 2011, 2012, 2012a).

[12] Ta teorija komunikacijski dogodek določi, tako Kunst Gnamuš (1991: 9), glede na tri referenčna oporišča: tvorec, naslovnik in dejansko stanje. Pri tem naslovnik išče odgovor na vprašanje, kaj je hotel tvorec izrečenim povedati in doseči.

-mentalne oblike. Prav na to dejstvo je opozoril Austin s teorijo govornih dejanj, zlasti z razlikovanjem med konstantivom kot opisovanjem delovanja in performativom kot izvrševanjem delovanja z izrekanjem. Searle pa je skladno s smerjo skladnosti med besedami in resničnostjo govorna dejanja razvrstil v razrede.

Pragmatične kategorije torej razjasnijo, v katerem smislu je treba razumeti posamezne izreke ali informacijske enote, ki so prisotne v nekem besedilu, zato tretja skupina definicij besedilo povezuje s pragmatiko in posledično s komuniciranjem (pri nas npr. Korošec 1998, Toporišič 2004, Starc 2006, Mikolič 2007, Krajnc Ivič 2009). Pomembna postane funkcija/naloga/vloga oz. namen besedila. Komunikacijsko-pragmatični pristop k analizi besedila se osredinja na vrednostno dejanje besedila in njegovih delov kot tudi na danosti komunikacijskega položaja. Besediloslovje si s tem prisvoji ilokucijsko dejanje. Besedilo je tako urejen skup ilokucij, za katere obstajajo v besedilu samem določeni pokazatelji. Skladno s Searleovimi razredi govornih dejanj Brinker (1985: 104–120) določi temeljne funkcije besedil: predstavitvena, pozivna, zavezovalna, povezovalna in izvršilna. S tem je besedilu dodana vloga sredstva delovanja jezika v komunikacijskih procesih določene skupnosti.[13]

1.5 Komplementarni model pojmovanja besedila

Pri strukturno-slovničnem in semantičnem vidiku razumevanju besedila teče smer opazovanja od stavka k besedilu, pri komunikacijsko-pragmatičnem pa od besedila k stavku. Pomembne dopolnitve k prvima so cilj in namen izrečenega, povod, tema/predmet govora, razmerje med komunikacijskimi udeleženci, zato je treba opredelitve besedila razumeti kot komplementarne. Skladno s tem Gansel, Jürgens (2007: 51) besedilo opredelita kot v sebi koherentno celoto jezikovnega komuniciranja s prepoznavnimi komunikacijskimi funkcijami in na poseben način oblikovano strukturo. Pri jezikovni besedilni analizi je pozornost namenjena funkciji in zgradbi kot zvezi relacij med stavki oz. propozicijami, ki tvorijo besedilo in ki vplivajo na notranjo povezanost, koherentost besedila. Besedilo je torej več kot skup stavkov in končno predstavlja svojevrstno kategorijo (Spitzmüller, Warnke 2011: 22). Opredelitev besedila kot komunikacijske pojavitve, ki izpolnjuje kriterije besedilnosti po Beaugrandu in Dresslerju pa je treba, kot navajata Spitzmüller, Warnke, dopolniti in nadgraditi s t. i. materialnostjo in medijskostjo (»Materialität und Medialität«), ki razlikujeta med digitalnim in klasičnim besedilom ter načini posredovanja besedila naslovniku (internet, radio, televizija). Kot temeljni kriteriji besedilnosti se kažejo funkcionalnost, celostnost in medbesedilnost (Gansel, Jürgens 2007: 33). Funkcionalnost je določena s primarnimi zunajbesedilnim značilnostmi, kot so družbena institucionalnost, situacijskost, intencionalnost, sprejemljivost in informativnost. Zadnja sta podvržena subjektivnosti, ki vzbuja dvom o njuni ustreznosti kot kriterija, da kaj je oz. ni besedilo. Celostnost temelji na integracijski moči komunikacijske naloge, katere sestavine določajo ciljnost in namernost besedila. Kaže se v znotrajbesedilnih merilih, kot sta kohezivnost in koherentnost ter tudi v zgradbi besedila. Medbesedilnost pa je razumljena kot primarno znotrajbesedilno merilo.

[13] Povzeto po Gansel, Jürgens 2007: 49–51.

2 Diskurz

Z razširitvijo jezikoslovnega interesna na besedila se v središče pozornosti postavi tudi jezikoslovje pogovarjanj (Spitzmüller, Warnke 2011: 22). Že skoraj tradicionalno se v okviru teh raziskovanj jezika govori o diskurzu, ki da je »oblika ustne jezikovne komunikacije, vezane na tu in zdaj aktualne komunikacijske situacije ter na hkratno prisotnost in koordinirano delovanje govorca in poslušalca« (Gansel, Jürgens 2007: 17). Kadar je analiza osredotočena le na raziskovanje e-sporočil in klepetov preko spletnih in drugih e-aplikacij, gre za digitalna besedila, ki prav zaradi specifike prenosnika med samim komunikacijskim procesom predstavljajo posebno vrsto besedil, prisotna je namreč dialoškost, ne pa tudi hkratno obojestransko medsebojno vplivanje, značilno za diskurze (p. t.). Navedeno ločevanje med pojmoma besedilo in diskurz ni edino. Nekateri raziskovalci tako besedilo pojmujejo kot konkretni produkt diskurza, diskurz pa kot proces, ki vodi k ustvarjanju besedila. Drugi menijo, da je besedilo samo abstraktna kategorija, ki se uresniči v diskurzu. Tretji med njima ne vidijo pomenske razlike. Predstavljena situacija se spreminja. Z naraščajočo dostopnostjo korpusov (govorjenih) diskurzov in vedno bolj razširjenim pojmovanjem, da sta proučevanje govorjenih in zapisanih diskurzov povezana, saj dopolnjujeta drug drugega, jezikovno raziskovanje diskurzov postaja vedno manj omejeno le na en medij oz. prenosnik (Sanders, Sanders 2006: 597–98). Dodatno še Wodakova in de Cilla (Wodak, de Cillia, 2006: 710) definirata besedilo kot predmet raziskav, kadar je žarišče na določenem dogodku, priložnosti, kadar pa raziskujeta vzorce, skupnost, razmerja, v katerih nastajajo besedila, govorita o diskurzu. Če povzamem po Spitzmüller in Warnke (2011: 33), je diskurz čezbesedilna struktura, pri čemer pod pojmom struktura razumeta obstoj relacij med elementi. Diskurz je zanju virtualna besedilna zbirka, korpus z vsebinsko prekrivnostjo, raziskovanje katerega pogojuje raziskovanje jezika kot družbenega pojava.[14]

V diskurzu[15] ubesedeno je predvsem védenje o tem, kaj neka skupnost in njeni člani priznavajo kot znanje, kultur(n)o itd. Védenje je po Spitzmüllerju in Warnku na temelju evolucije družbe nekega prostora in časa zasidrano in preko konsenza, torej diskurzivno oblikovano, argumentativno doseženo in splošno razširjeno dobro. Gre za kompleksno posredovane zavestne kognitivne vsebine, izpeljane iz posrednih in neposrednih izkušenj, zato je pomembno vprašanje, kdo dostopa do védenja oz. ga producira, regulira, usmerja. Védenje kot proces dopušča, da se subjekt spremeni in hkrati konstruira objekt. Pri diskurzu je tako vedno pomembno vprašanje moči.[16]

Spitzmüllerju in Warnku diskurz kot jezikovni pojav ni le razširitev besedila in ni le enak korpusu, saj jezikovno pojmovanje diskurza ne vključuje le zbirke besedil, temveč tudi funkcijo oblikovanja védenja preko izreka v področju delovanja. Prav to razumevanje diskurza jima je porodilo vprašanje, ali diskurz sodi v jezikovni sistem. Menita, da izpeljava diskurza iz manjših jezikovnih enot in tudi oblikovanje diskurza

[14] »Ker nikoli ne moremo dostopati do […] vseh obstoječih besedil, ne moremo biti prepričani, da, kar smo zbrali kot pomen besede recimo *šola*, zaobjema vse njene pomene in daje celotno sliko.« (Spitzmüller, Warnke 2011: 34).

[15] Povzeto po Spitzmüller, Warnke 2011: 23–24, 41–44.

[16] Prim. Vezovnik 2009; Vičar 2011.

kot strukture, sestavljene iz manjših elementov, omogočata integracijo diskurza v jezikovni sistem. Diskurz je tako spoj soobstoječih besedil v družbeno realnih interakcijskih oblikah, besedilom nudi virtualni kontekst, kar pavšalno predstavita s shemo: [diskurz [besedilo [stavek [beseda, leksem [morfem [fonem/grafem]]]]]].

3 Konektorsko-kohezivna sredstva

Konektorji in sicer kohezivna sredstva so zanimivi za raziskovalce, ki besedilo analizirajo zlasti s semantičnega vidika, npr. Halliday in Hassan, van Dijk, kar se kaže tudi v slovenski besediloslovni teoriji, npr. pri a) Gorjancu, Balažic Bulc, Žele, Skubicu, a je lahko vidno povezovanje z b) besedilno slovnico, npr. pri Korošču, Toporišiču, ali c) (kritično) analizo diskurza, npr. pri Verdonik, Pisanski Peterlin, Schlamberger Brezar). To se kaže tudi v poimenovanju jezikovnih sredstev kot a) konektor, povezovalec, b) vezalka, povezovalo, vezalnik ali c) diskurzni označevalec, metabesedilni element. Poimenovanja različno poudarjajo obe bistveni funkciji konektorja: eksplicitno vzpostavljanje skladenjskopomenskega razmerja med stičnimi deli besedila (propozicijami) in organiziranje besedila.

Bistvenega pomena pri tem vidiku razumevanja besedila so propozicija, koherentnost kot globinska, tematska povezanost besedila in le deloma kohezivnost, saj so medpropozicijska razmerja vzpostavljena ne le na temelju referenčne identičnosti, ampak tudi (skladenjsko)pomenske povezanosti v besedilu jezikovno realiziranih propozicij.

Propozicija je »jezikovna preslikava sestave dogodka v glagolski pomenski okvir.« (Kunst Gnamuš 1984: 13). Propozicija je temeljna stavčno-semantična kategorija, ki zaobjema jedro stavčnega pomena, h kateremu sodi tudi prirazumljeno, ki ga je naslovnik na osnovi svojega jezikovnega védenja zmožen prirazumeti (Gansel, Jürgens 2007: 44). A. Žele (2012a: 21–22) propozicijo pojmuje po Danešu »kot logični pomen stavčne povedi in kot intenčno polje povedja«. Pri propoziciji izpostavi predjezikovno pomensko zgradbo in jo tako uvrsti na mišljenjsko ravnino, ki je povezana z realnostjo in lahko vodi v ubesedenje. Kot konceptualne strukture, ki odslikavajo temeljna dejanska stanja, propozicijo razumeta tudi Heinemann, Viehweger (1991: 119). Tvorec, naslovnik lahko na osnovi znanja o verjetni povezanosti verjetne dejanskosti, ki jo propozicije izražajo, zaporedju izrekov pripiše lastnosti koherentnega. Naslovnik vrednoti povedje. Rezultat tega je ocenitev zaporedja izrekov kot koherentnega (p. t.).

4 Televizijsko soočenje kandidatov na volitvah in predvolilni govor kot obliki političnega oglaševanja

4.1 Politični jezik

Politični jezik Hribar (2006: 63) opredeli v širšem in ožjem smislu. V širšem smislu je politični jezik jezik, ki ga uporabljamo pri upovedovanju političnih tem. V ožjem pa je jezik nosilcev političnih funkcij, kot ga ti uporabljajo na vseh področjih svojega poklicnega delovanja. Za politični jezik sta med drugim značilna (navidezno)

dobrikanje naslovniku [3] in ustvarjanje polemike [1]. Politiki se naslovniku dobrikajo z izpostavljanjem perečih tem in tem, ki so očitno volivcem pomembne. Tako se ustvarja hkrati tudi polemika, ki omogoča ohranjanje stikov z nasprotniki in volivci v smislu temeljne komunikacijske namere političnih (oglaševalskih) besedil,[17] ta je pozivna, in sicer v smislu pridobivanja in/ali ohranjanja politične moči, ki politiku zagotavlja podporo pri njegovem trenutnem ali prihodnjem delovanju.

4.2 Televizijsko soočenje in predvolilni govor kot oblika[18] političnega oglaševanja

Beseda *soočenje* izhaja iz glagola *soočiti*, ki po SSKJ pomeni *'narediti, povzročati, da se kdo sestane s kom tako, da se ne more izogniti pogovoru, odgovoru*'. Namera soočenja in tudi predvolilnih govorov je predstavitvena in pozivna – kandidati se ne predstavljajo le preko vsebine političnega programa in stranke, ki jo zastopajo oz. ki ji pripadajo, ampak tudi preko načina izražanja misli. Če je to vnaprej pripravljeno besedilo, kot je v temelju predvolilni govor, je govorčevo »vesolje verjetij« (Žagar 1989: 80) manj opazno kot med soočenji, kjer potek pogovarjanj ne more biti v popolnosti vnaprej predviden. Vedno pa rabljena jezikovna sredstva, torej tudi slovnične zakonitosti, izražajo tvorčevo ideologijo kot sistem prepričanj, verjetij in motivov ali vrednot posameznikovega delovanja.

4.3 Konektorsko-kohezivna sredstva v televizijskih soočenjih in predvolilnih govorih

Ustvarjanje dejanskosti preko besedila in besedilnih značilnosti, kot so kohezivna in konektorska sredstva, je vidno v političnih predvolilnih oglaševalskih besedilih. Raziskovanje diskurza kot čezbesedilne jezikovnosistemske enote – če velja inkluzivno razmerje stavek – besedilo – diskurz, potem tudi raziskovanje besedila in vseh manjših enot – s tezo »o relativnosti védenja in s tem ne nazadnje tudi z relativnostjo resnice namreč maja osrednji koncept funkcijskega jezikoslovja, tj. referenco. Pod pojmom referenca je običajno mišljena osrednja funkcija jezika: kazati na zunajjezikovno danost. Skladno s tem jezik bistveno manj kaže na dejanskost, kot pa jo ustvarja ali zrcali« (Spitzmüller, Warnke 2011: 49), saj to, kar posameznik vpelje v vesolje diskurza, ne reflektira nujno dejanskost, pač pa to, kar posameznik o svetu zaznava sam,[19] zaradi česar je posameznikovo védenje nezanesljivo in spremenljivo (Spitzmüller, Warnke 2011: 54).

Če naj navedeno velja za referenco, ki sodi bolj na področje kohezivnosti, toliko bolj to velja za koneksijo kot eksplicitno vzpostavljanje medpropozicijskih razmerij

[17] Besedila političnega oglaševanja, ki je plačana oblika tržnega komuniciranja, so poleg predvolilnih govorov še predvolilni programi, slogani, plakati, predvolilni letaki, brošure, televizijska soočenja itd.

[18] Na tem mestu bi lahko bila rabljena termina žanr ali besedilni tip.

[19] Zapisano ne postavlja pod vprašaj pojma reference, ampak kaže le na to, da je referenca »psihične narave« (prim. Saussure 1997) in da je zato smiselno govoriti o »vesolju interpretacij« (Nuyts 1992) ali »vesolju verjetij« (Žagar 1989).

in koherentnost, za razumevanje in smiselno-ustrezno interpretiranje katerih je nujno, da obstaja skupni kod, kar pa pomeni tudi védenje; oblikujejo se skupine, tistih, ki isto »mislijo« in isto »razumejo« (Spitzmüller, Warnke 2011: 56) [1].

[1][20]
Voditeljica: Leta 2008 pred volitvami, gospod Janša, če se dobro spomnim, niste ljudi prav resno pripravljali na to, da prihaja kriza. Rekli ste celo septembra 2008, v tem studiu se mi zdi, v mandatarskem soočenju, da ni podatkov, da bi Nemčija zdrsnila v recesijo, pa samo mesec dni kasneje je, tudi uradno.
Janša: Se pravi, takrat podatkov ni bilo, so bili mesec dni kasneje, torej je bilo to točno. […] nismo razpravljali o krizi, razpravljali smo o Patriji.
Voditeljica: V mandatarskem soočenju, kjer sta bila z gospodom Pahorjem, sta kar razpravljala tudi o razmerah na mednarodnem trgu.
Janša: Poglejte, mi smo za leto 2009 sprejeli proračun še v našem mandatu […] je imel deset, za deset odstotkov manjše odhodke, kot pa so nastali potem, ko je prišla nova vlada […] Toliko o tem, kdo je bil pripravljen na krizo.
Pahor: Človek mora zbrat veliko discipline, da primerno odgovori na ta izziv. Kolega Janša, prvič: pustili ste nam kolektivno pogodbo za javni sektor, ki je predvidela divjo rast plač v javnem sektorju, kolega Virant je bil avtor tega. Drugič: brez zamere, kolega Virant […] ko ste sklenili pogodbo, se je sicer že dalo videt recesijo v svetu, ampak doma se o tem ni diskutiralo.

Voditeljica je v razmerju do predsedniških kandidatov v položaju nemoči, saj mora – tako zahtevajo sprejeta družbena pravila – morebitna nasprotja v izjavah kandidatov predstaviti tako, da ohranja svojo verodostojnost in nevtralno držo v odnosu do kandidatov ter vsaj na videz tudi njihovo javno podobo, zato očitek gospodu Janši o prekrivanju, navajanju (ne)točnih podatkov začne s parentezo, ki jo uvaja pogojni *če*: *če se dobro spomnim*, kar kaže na to, da ne trdi, da ima njen spomin prav, ampak svoj spomin postavlja pod vprašaj. Očitek blaži s *prav resno pripravljali*, nato ga stopnjuje z *Rekli ste celo* in zaključi s *pa samo.* Tako eksplicitno vzpostavi nasprotja v izjavah ogovorjenega. Pravilnost njenih trditev potrdi tudi Pahor (*ampak doma se o tem ni diskutiralo)*, medtem ko jih Janša zavrne, s *se pravi* povzame njene ugotovitve in s *torej* izpelje sklep o točnosti ugotovitev, repliko zaključi s protiočitkoma, prvi je namenjen voditeljici (*razpravljali smo o Patriji*), drugi Pahorju kot aktualnemu predsedniku vlade (*Toliko o tem, kdo je* […]). Rabljeni konektorji ne vzpostavljajo le skladenjskopomenskih razmerj med propozicijami, organizirajo besedilo, ampak jasno kažejo tudi na razmerja moči in sploh odnose med udeleženci komunikacijskega stika. Tako konektor vzpostavlja tudi pragmatična razmerja tvorec – naslovnik, tvorec – okoliščine. Prav v tem se vidi dinamičnost jezikovnega sistema: različna jezikovna sredstva lahko opravljajo isto funkcijo ali več funkcij opravlja eno samo jezikovno sredstvo. Konektor je napotitvena oblika (Gansel, Jürgens 2007: 260) ali simbol povezave (Heinemann, Viehweger 1991: 44) referenčne zveze v besedilih in služi stavčni in besedilni prepletenosti, medsebojnemu vplivu med stavki in med be-

[20] Iz transkripcije televizijskega soočenja televizijske hiše POP TV 10. 11. 2011. Navedeni zgledi (2, 4a, 4b, 5, 6, 7) so mestoma skrajšani, kar je nakazano s simbolom […].

sedili. Prepoznavanje medpropozicijskih razmerij preko konektorjev in nanašanjskih ter tematskih zaporedij omogoča razumevanje besedila, kot je verjetno želel tvorec [2].

[2]
Janša: […] ker jaz mislim, da se vsi zavedamo, da bo treba vlado zelo hitro sestavit, in bi prosil kolege no, da tega ne počnejo.

Z besednovrstnega vidika se v funkcijah konektorja praviloma pojavljajo vezniki, prislovi in členki (Žele 2012: 62). Nejasna razmejitev med členki in medmeti (Stramljič Breznik 2014: 31–32) omogoča, da lahko funkcijo konektorja opravlja tudi medmet *no* v smislu rahlega nasprotovanja pomenu predhodnega izreka in kot spodbuda, opominjanje, izražena v izrečenem po medmetu. Dodatno otežuje razmejevanje med členki in nekaterimi medmeti, npr. *glej, veš, vidiš, no,* tudi njihova zmožnost biti besedilni organizator [2].

Na organiziranost lahko kaže paralelizem, ki ga Beaugrande in Dressler (1992) uvrščata med kohezijska skladenjska sredstva [3]. Njegova raba ustvarja vsebinske poudarke besedila in kritičnemu naslovniku ustvarja sporočilno vrednost, ki je tvorec verjetno ni želel razkriti.

[3][21]
Resnična moč, ki jih ima Slovenija, je v podjetniku, ki kljub krizi vztraja, se prilagaja, išče nove rešitve […] Naša moč, in na to velikokrat pozabljamo, je tudi v ponosu in dostojanstvu delavca, ki raje dela za minimalno plačo, kot da bi šel na Zavod za zaposlovanje […] Naša moč je v učiteljih in učencih, v študentih in v profesorjih, ki se zavedajo, da je suverenost človeka v znanju. Moč Slovenije so naši zdravniki, znanstveniki, inženirji in raziskovalci, ki dosegajo velikokrat vrhunske rezultate ob sicer skromnem plačilu. Moč Slovenije so naši vrhunski umetniki in športniki, ki slovenske barve in slovensko himno postavljajo ob bok velikim […] Moč Slovenije je tudi v naših rojakih v zamejstvu in po svetu […] nosijo Slovenijo v srcu […] Naša moč, moč Slovenije je v vsakodnevnih naporih naših matera, žena, gospodinj, ki se trudijo spraviti skupaj začetek in konec meseca […] Naša moč je v kmetu, ki vztraja v delu od jutra do noči in omogoča poseljenost tudi v okoljih […]

S skladenjsko-pomensko strukturo *(naša) moč je v x (tip ali poklic državljana), ki ima določeno lastnost ali več lastnosti in/ali opravlja določeno delo, dela, pri čemer so te lastnosti in dela predstavljena kot bistven prispevek posameznika k skupnosti*, tvorec besedila namreč vzpostavlja hierarhijo med državljani in poklici, ki jih državljani opravljajo: ženske so le kot matere, žene, gospodinje navedene šele na sedmem mestu, delavec zaradi ponosa, ki je sicer vrednota, a vendar nikogar ne nahrani, opravlja svoje delo, bistvena kvaliteta kmetov pa ni oskrba prebivalstva s hrano, ampak ohranjanje državnih meja.

[21] Iz govora Janeza Janše na začetni konvenciji SDS, 4. 11. 2011.

Želja po organiziranosti besedila lahko deluje kot mašilo [4a], s katerim govorec pridobiva čas za odgovor [4b], prekriva neprijetnost teme ali željo po odmiku od vpeljane teme [5].

[4a]
Janković: Zelo enostavno: ne govorim eno in se izkaže drugo, ampak je vedno isto.
Janković: […] In če me sprašujete, zakaj meni, potem zelo preprosto, zaradi programa […]

[4b]
Pahor: Rad bi povedal tri, štiri korake, ki jih vidim za to, da bi lahko tudi nižji sloj, ne pa samo srednji sloj, zlasti tisti, ki so na socialnem dnu, lahko človeka dostojno preživeli krizo.

[5]
Virant: Zakon o delu na črno seveda ni bil prava rešitev tega problema. Bom povedal, kje je prava rešitev tega problema. Prava rešitev tega problema […]

Skorajda preobilje jezikovnih sredstev, ki kaže na odmik od teme, lahko po drugi strani, kot velja na sploh za pretiravanja ali hiperbole kot posledice neupoštevanja Griceove (Grice 1991) maksime kakovosti, signalizira naslovniku določeno mero previdnosti, da izrečeno nemara ne drži povsem [6].

[6]
Voditeljica: Je kdo še kaj posebej kaj želel od vas?
Pahor: Ne, nobeden. Ne, nihče, gospa Šeruga. Nihče ni prišel k meni, in rekel: »Pričakujem, da boš storil to in to, kar ni morda zakonito, nemoralno,« zato, da bom jaz dobil posel.

Pretirana eksplicitnost, pogosta raba jezikovnih sredstev za izražanje zanikanja, in to nikalnih zaimkov, ki izključijo vsakršno izjemo, očitni premori v govornem nizu, kar je v zapisu bilo mogoče brez težav označiti z ustreznim ločilom, vljudnost do voditeljice in premi govor kažejo enako razmerje govorečega do vsebine in soudeležencev kot nemara agresivno in arogantno izražanje sporočila [7], kar mora voditeljica soočenja spregledati.

[7]
Voditeljica: Tukaj je vprašanje, kaj si mislite o gospodu Jankoviću?
Janša: Ja, vem. Ni ravno inovativno glede na kampanjo.
Voditeljica: Pa bi vas vseeno prosila, da nanj odgovorite.
Janša: Saj bom odgovoru [...] Vsi, ki sedimo za oziroma stojimo tukaj, imamo pozitivne in negativne lastnosti in prihodnje leto bo takšno, da bomo morali iskat predvsem pozitivne.
Voditeljica: Je moralen? Je socialno občutljiv?
Janša: Do ceha direktorjev, ki ga vedno omenja, prav zagotovo.

Iz rabe pritrjevalnega členka *da* in tokrat polnopomensko rabljenega glagola *vedeti* je razvidno, da kandidat ni navdušen nad vprašanjem, ki *ni ravno inovativno*.

Zdi se, da najprej še skuša svoj odgovor oblikovati tako, da bo učinkoval nevtralno: *vsi imamo pozitivne in negativne lastnosti*. Ko pa ga voditeljica z elipsama *je moralen, je občutljiv* prekine, prav tako v elipsi, le preko členkov *prav* in *zagotovo*, izrazi svoje mnenje, tj. s strinjanjem z izrečenim v voditeljičini repliki in z upoštevanjem omejitve na določeno skupino ljudi: *direktorjev*. Elipsa je tu kot kohezivno-konektorsko sredstvo izkoriščena do te mere, da publiki omogoči, da lahko pozabi na konkretni predmet govora, saj ta zaradi elipse ni izražen. Elipsa torej kaže na razmerje govorca do predmeta govora, ki ga niti ni bilo vredno omenjati ali je bolje, da se ga eksplicitno ne omenja.

5 Sklep

Pri jezikoslovnem raziskovanju besedila je pomembno vprašanje, zakaj je bila realizirana prav določena možnost od vseh ubeseditvenih možnosti. Narediti je treba odmik od razmišljanja, značilnega za generativno slovnico, da končno število pravil omogoča neskončno število realizacij in se usmeriti na z dejstvi opisane končne realizacije možnosti, ki jih ponuja jezikovni sistem, kot to ugotavljata Spitzmüller, Warnke (2011: 27). Sama analiza besedil mora združevati strukturno-slovnični, semantični in komunikacijsko-pragmatični vidik, saj je besedilnost osrednja značilnost besedila kot koherentne celote zaporedja stavkov/izrekov/ilokucijskih dejanj/propozicij v določnem medsebojnem razmerju z določeno funkcijo v neponovljivih komunikacijskih danostih in v odvisnosti od vedênja in védenja posameznika v dani družbi. Navedeno potrjuje tudi raba konektorjev in drugih konektorsko-kohezivnih sredstev. V okviru prispevka narejeno analizo pa bi težko razumeli kot poskus diskurzoslovne analize, saj je bil korpus zbranih besedil premajhen in manjkal je poudarek na tematski prekrivnosti besedil.

Viri in literatura

Ina Kovše, 2012*: Politična oglaševalska besedila zadnjih državnozborskih volitev*: *Diplomsko delo*. Maribor: FF UM.

Špela Sedič, 2014: *Argumentiranje in prepričevalna sredstva govorov predsedniških kandidatov na zadnjih državnozborskih volitvah: Diplomsko delo*. Maribor: FF UM.

Polona Završnik, 2014: *Besedilnoskladenjske značilnosti besedil s televizijskih soočenj o volitvah 2012*: *Diplomsko delo*. Maribor: FF UM.

Salvatore Attardo, 2001: *Humorous texts: A semantic and pragmatic analysis*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Tatjana Balažic Bulc, 2009: *Torej, namreč, zato … o konektorjih: Raba in funkcija konektorjev v slovenskem in hrvaškem jezikoslovnem diskurzu*. Ljubljana: ZIFF.

Aleksandra Bizjak Končar, 2005: *Pridiga kot žanr*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Robert de Beaugrande, Wolfgang Dressler, 1992: *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana: Park.

Klaus Brinker, 1992, 1985: *Linguistische Textanalyse: Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. Berlin: Erich Schmidt. 104–20.

Teun A. Van Dijk, 1980: *Textwissenschaft*: *Eine interdisziplinäre Einführung*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag. 1−41, 221−68.

Christina gansel, Frank Jürgens, 2007: *Textlinguistik und Textgrammatik*: *Eine Einführung*. 2. izd. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Marija Golden, 2001*: O jeziku in jezikoslovju*. 2. natis. Ljubljana: FF.

Vojko Gorjanc, 1998: Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. *Slavistična revija* 46/4. 367–88.

Paul Grice, 1991: Logic and conversation. *Studies in the way of words*. Cambridge: Harvard University Press. 22–40.

Wolfgang Heinemann, Dieter Viehweger, 1991: *Textlinguistik: Eine Einführung*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Mira Krajnc Ivič, 2009: *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*. Maribor: FF (Zora, 63).

--, 2011: Janševe in Pahorjeve prepričevalne strategije na zadnjih parlamentarnih volitvah. *Slavistična revija* 59/1. 21–35.

Tomo Korošec, 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.

Olga Kunst Gnamuš, 1984: *Govorno dejanje – družbeno dejanje*: *Komunikacijski model jezikovne vzgoje*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani.

--, 1991: *Sporazumevanje med željo, resnico in učinkom*. Ljubljana: Slovensko društvo raziskovalcev šolskega polja.

--, 1995: *Teorija sporazumevanja*. Ljubljana: Center za diskurzivne študije, Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani.

Nataša Hribar, 2006: *Sodobni slovenski politični jezik: Doktorska disertacija*. Ljubljana: FF.

Vesna Mikolič, 2007: Modifikacija podstave in argumentacijska struktura besedilnih vrst. *Slavistična revija 55* (1–2). 341–55.

Jan Nuyts, 1992: *Aspects of a cognitive−pragmatic theory of language*: *On cognition, functionalism, and grammar*. Amsterdam, Filadelfija: John Benjamins Publishing Company.

Agnes Pisanski Peterlin, 2011: *Metabesedilo med dvema kulturama*. Ljubljana: ZIFF.

T. Sanders, J. Sanders, 2006: Text and text Analysis. *Encyclopedia of language &*

lingustics. 2. izd. Zv. 12. Amsterdam idr.: Elsevier. 597–607.

Ferdinand de Saussure, 1997: *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Prev. B. Turk. Ljubljana: ISH.

Mojca Schlamberger Brezar, 2007: Vloga povezovalcev v govorjenem diskurzu. *Jezik in slovstvo* 52/3–4. 21–32.

Andrej Skubic, 1999: Ogled kohezijske vloge slovenskega členka. *Slavistična revija* 47/2. 211–38.

Jürgen Spitzmüller, Ingo H. Warnke, 2011: *Diskurzlinguistik*: *Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*. Berlin, Bosten: Walter de Gruyter GmbH & Co.

Sonja Starc, 2006: Besedilna matrica in struktura vzorca besedila problem – rešitev ter možnost njune uporabe pri analizi besedil v šolski praksi. *Jezik in slovstvo 51* (1). 33–52.

Irena Stramljič Breznik, 2014. Medmet kot besedna vrsta v slovničnih opisih slovenskega jezika. *Slavistična revija* 62/1. 17–37.

Jože Toporišič, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Darinka Verdonik, 2006: Mhm, ja, no, dobro, glejte, eee …: Diskurzivni označevalci v telefonskih pogovorih. *Jezik in slovstvo* 51/2. 19–36.

Andreja Vezovnik, 2009: *Diskurz*. Ljubljana: FDV. Na spletu.

Branka Vičar, 2011. *Parenteza v novinarskem in parlamentarnem diskurzu*. Maribor: FF (Zora, 77).

Ada Vidovič Muha, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF.

Tomo Virk, 2008: *Moderne metode literarne vede in njihove filozofsko teoretske osnove*. Ljubljana: ZIFF.

Ruth Wodak, Rudolf de Cillia, 2006: Politics and language: Overview. *Encyclopedia of language & lingustics*. 2. izd. Zv. 9. Amsterdam idr.: Elsevier. 709–11.

Igor Ž. Žagar, 1989: *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*. Ljubljana: DZS.

Andreja Žele, 2010: Diateza v slovenščini. *Riječ 16* (3). 128–52.

--, 2012: Konektorji v slovenščini. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 62. 59–69. Na spletu.

--, 2012a: O propozicijskosti prislovov v slovenščini (z vidika slovanskega jezikoslovja). *Slavia Centralis* 5/2. 21–36.

Summary

As to the context of its production, a text is a meaningful, rounded, and only seemingly closed unit. It represents partial segments of all the events from a particular communication contact. A strict scholarly analysis that would follow the manner of interpretation used by the participant of a particular communication contact is rather impossible, because it is only an interpretation of one particular individual, caught in a moment of a given point of view. Although in their attempt to identify

systemic, permanent functions of a linguistic phenomenon, these types of analyses try to distinguish material that is indistinguishable to a user, such as cohesion from connectivity and coherence, they are nevertheless necessary and meaningful as they encourage critical interpretation and perception of the world in which we live in.

They also confirm that language vibrates with space and man. That can also be seen in political pre-election texts. The paper focuses on the material gathered from TV debates during the 2011 and the 2012 election seasons and on pre-election speeches from the 2008 elections. As usual, the cohesive and connective devices used in the texts establish explicit relations between textual units and contribute to textual organization. What is new is that, according to the principles of cooperation and politeness strategies, they also indicate relations between the participants in terms of position of power and (un)favorable relations between them at the moment. This raises the question whether connective and cohesion devices as referential forms contribute to clarity of the intended message.